

Avdeling for lærerutdanning og naturvitenskap

Anne-Lene Sivesind

Bacheloroppgave

Å våge å spørre og ha kunnskap til å se

En studie om å identifisere elever utsatt for vold og seksuelle overgrep

Dare to ask and have the knowledge to see

A study about identifying students exposed to violence and sexual abuse

3GLUS 1-7

Våren 2017

Norsk sammendrag

Tittel: Å våge å spørre og ha kunnskap til å se	
Forfatter: Anne-Lene Sivesind	
År: 2017	Sider: 38
Emneord: vold, seksuelle overgrep, relasjonskompetanse	
<p>Sammendrag: Dessverre vet vi at det finnes mange barn i Norge som blir utsatt for vold og seksuelle overgrep. Mange av disse tilfellene blir ikke avdekt, og overgrepene fortsetter. Å bli utsatt for slike overgrep kan føre til alvorlige fysiske og psykiske plager for dem som rammes. Lærere omgås elever flere timer hver dag, og er pliktige til å melde bekymring til barnevernet dersom det er mistanke om vold eller seksuelle overgrep. Lærere er dermed viktige i arbeidet med å avdekke utsatte barn, siden de tilbringer mye tid sammen med elevene. Jeg har derfor valgt å se nærmere på hva lærere kan gjøre for å avdekke barn utsatt for vold og seksuelle overgrep. Problemstillingen har jeg valgt å belyse gjennom å bruke kvalitativ forskningsmetode, hvor fire lærere ble intervjuet. Viktige funn i studien er at informantene opplever det som vanskelig å avdekke utsatte barn. Derimot vektlegger informantene atferd, språk, fysiske og somatiske signaler som viktige faktorer i arbeidet. I tillegg er informantene opptatt av å ha gode relasjoner til elevene sine, og sier at dette øker sannsynligheten for å avdekke gjennom informasjon, spørsmål og samtaler. Funnene fra intervjuene har jeg sett opp mot relevant teori og tidligere forskning.</p>	

Engelsk sammendrag (abstract)

Title: Dare to ask and have the knowledge to see	
Author: Anne-Lene Sivesind	
Year: 2017	Pages: 38
Key words: violence, sexual abuse, relational skills	
Summary: Unfortunately we know that many children in Norway grow up experiencing violence and sexual abuse. Many of these cases are never discovered, and the abuse continues. To experience this kind of abuse, can cause serious physical and psychological problems for the exposed ones. Teachers interact with students several hours every day, and are obligated to report concern about violence and sexual abuse to Children welfare. Therefore teachers are important in the work of discovering exposed children, since they spend so much time with students. I have chosen to look further into what teachers can do to discover children exposed to violence and sexual abuse. I have chosen to look into this question using qualitative method, where four teachers were interviewed. An important finding in the study is that the informants feel it is difficult to discover exposed children. However, the informants emphasizes behavior, language, physical and somatic symptoms as important factors. In addition, the informants believe in having good relations to their pupils, because it increases the chances to discover exposed children through information, questions or conversations. I have seen the findings in the study up against relevant theory and previous research.	

Forord

Dette semesteret har jeg gjennom bacheloroppgaven min hatt fokus på en av de mest sårbare og utsatte gruppene i samfunnet, nemlig barn som er utsatt for vold og seksuelle overgrep. Å bistå barnevernet i å avdekke tilfeller av omsorgssvikt er en viktig del av læreryrket, og slik kunne hjelpe barn til å komme seg unna overgrepene. Dette er en vanskelig side av jobben, da de fleste ønsker at alle barn skal vokse opp under trygge vilkår. Derimot vet vi at problemet eksisterer, og som fremtidig lærer må man være bevisst denne delen av jobben, og gjøre sitt beste for å avdekke utsatte barn slik at de kan få en tryggere oppvekst.

Jeg vil gjerne takke Østre Toten folkebibliotek for å ha vært behjelpelig med å bestille alle bøkene jeg har spurt etter. Dette har gjort at jeg har fått bred kunnskap på fagområdet forskningsprosjektet tar utgangspunkt i. Dessuten vil jeg takke informantene som stilte opp og delte sine erfaringer og kunnskap. Dette var til stor hjelp for å belyse en viktig problemstilling som omhandler et svært sensitivt tema. En stor takk vil jeg også rette til min veileder Inger Vigmostad som har vært en viktig støttespiller gjennom prosessen, ved å svare på alle spørsmålene mine, foreslå litteratur og gjennom å gi gode, konkrete tilbakemeldinger på utkastene mine. Til slutt vil jeg takke familien min. Samboeren min har lyttet til meg når jeg har hatt behov for å luften følelser som dukker opp rundt den vanskelige tematikken, og barna mine har gjennom å spre latter og glede sørget for at jeg har kunnet koble av bacheloroppgaven og kost meg i en stressende periode. Min kjære mamma har i tillegg også hjulpet meg gjennom å lese oppgaven og gi råd og veiledning.

Anne-Lene Sivesind

Skreia, 1. juni 2017

Innhold

Norsk sammendrag.....	3
Engelsk sammendrag (abstract).....	4
Forord	5
Innhold.....	6
1. Innledning.....	8
1.1 Problemstilling.....	9
1.2 Begrepsavklaringer	9
1.3 Oppbygging av oppgaven	10
2. Teori og tidligere relevant forskning.....	11
2.1 Profesjonsetikk og signaler.....	11
2.2 Relasjonskompetanse som nøkkelfaktor.....	13
2.3 Tillit og tverrfaglig samarbeid	14
2.4 Eleven som ekspert på sin egen virkelighet.....	15
3. Metode.....	17
3.1 Forskningsdesign	17
3.2 Kvalitative forskningsintervju	17
3.3 Informantene.....	19
3.4 Etske hensyn	20
3.5 Reliabilitet og validitet	21
4. Presentasjon og analyse av data	22
4.1 Hvordan avdekker lærerne elever som blir utsatt for vold og seksuelle overgrep?.....	22
4.1.1 Atferd.....	22
4.1.2 Språk.....	23
4.1.3 Fysiske og somatiske signaler og de vanskelige spørsmålene	24

4.1.4	Informasjon og tverrfaglig samarbeid	24
5.	Drøfting av data i lys av teori	26
5.1	Betydningen av elevens kompetanse på eget liv	26
5.2	Betydningen av relasjonskompetanse	27
5.3	Atferd og betydningen av informasjon	28
5.4	Kompetansemangel.....	29
5.5	Oppsummering av funn i lys av teori og konklusjon.....	30
6.	Litteraturliste	32
7.	Vedlegg	35
7.1	Vedlegg 1	35
7.2	Vedlegg 2.....	37

1. Innledning

Artikkel 19 og 34 i FNs barnekonvensjon slår fast barns rett til å vokse opp uten å bli utsatt for vold eller å bli seksuelt misbrukt (Forente nasjoner [FN], s.a.). Konvensjonen ble ratifisert av Norge i 1991 og tatt inn i lovverket i 2003. Til tross for dette vet vi at det finnes barn i Norge som vokser opp med å bli utsatt for vold og seksuelle overgrep. Eksempelvis Christoffer-saken fra 2005 hvor en åtte år gammel gutt ble mishandlet til døde av stefaren. *Barndommen kommer ikke i reprise* vektlegger at vold mot barn og unge er en folkehelseutfordring, fordi å bli utsatt for vold eller seksuelle overgrep kan føre til omfattende kognitive, sosiale, psykiske og fysiske problemer både på kort og lang sikt (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, 2013).

På grunn av skoleplikt i Norge befinner de fleste barn seg på skolebenken. Så lenge barn tilbringer store deler av tiden sin på skolen, har lærere en unik innsikt i barns liv som andre voksne ikke har, ifølge Carolina Øverlien (2015, s. 29). Utsatte trekker ofte frem lærerne som betydningsfulle voksne. De ønsker å snakke med dem om det som er vanskelig, men betror seg sjelden til dem. Dermed kan lærerne spille en sentral rolle i å avdekke vold, overgrep og omsorgssvikt. Mange utsatte får ikke hjelp, og forskning viser at det i gjennomsnitt går 17 år fra et overgrep skjer til den utsatte forteller om det (Aasland, 2009, s. 26; Redd Barna, 2015).

Lærere er ifølge opplæringslovens § 15-3 (1998) pliktige til å melde fra til barnevern dersom de mistenker at elever utsettes for mishandling eller andre former for alvorlig omsorgssvikt. Derimot er det mange studenter på lærerutdanningene som lærer lite eller ingenting om vold og seksuelle overgrep mot barn (Thorkildsen, 2016, s. 226; Øverlien, 2015, s. 28). Dette innebærer at fagfolk utdannes uten å få grunnleggende kunnskaper om hvordan de skal gi barn best mulig beskyttelse. I tillegg påpeker Øverlien (2015, s. 28) at lærere selv opplever å ha lav kompetanse på området. Solberg-regjeringen har foreslått å endre forskriften til lærerutdanningene slik at barnehagelærer- og lærerstudenter vet hva de skal gjøre om de oppdager at et barn er utsatt for vold eller overgrep (Andersland & Mevik, 2016, s. 46). Dette skriver forfatterne at er i samsvar med FNs barnekomité som anbefaler at kunnskap om

seksuell utnyttning og overgrep skal integreres i utdanningen for fagpersoner som arbeider med barn og unge. Men hva kan lærere faktisk gjøre?

1.1 Problemstilling

På bakgrunn av dette tar forskningsprosjektet utgangspunkt i følgende problemstilling:

«Hvordan kan lærere avdekke barn som blir utsatt for vold og seksuelle overgrep?»

1.2 Begrepsavklaringer

I dette delkapittelet vil jeg gjøre rede for noen sentrale begreper i forskningsprosjektet, henholdsvis vold og seksuelle overgrep.

Følgende definisjon av Per Isdal om vold er lagt til grunn for forskningsprosjektet: «Vold er enhver handling rettet mot en annen person, som gjennom denne handlingen skader, smerter, skremmer eller krenker, får denne personen til å gjøre noe mot sin vilje eller slutte å gjøre noe den vil» (referert i Lillevik, 2016, s. 24). Denne definisjonen tar høyde både for psykisk og fysisk vold. Men dette forskningsarbeidet tar ikke for seg psykisk vold på grunn av omfanget. Derimot viser forskning at det kan være like skadelig å se en betydningsfull person bli utsatt for fysisk vold, som det er å selv bli utsatt (Idsøe & Idsøe, 2013). Derfor tar forskningsprosjektet også høyde for barn som utsettes på slikt vis.

Forskningsprosjektet tar utgangspunkt i følgende definisjon av seksuelle overgrep av Margrete Wiede Aasland: «Seksuelle overgrep er når en autoritetsperson tvinger, lokker eller truer barnet til å delta i eller se på seksuell omgang, handling eller atferd» (2009, s. 31).

Andre relevante definisjoner vil bli presentert i teoridelen.

1.3 Oppbygging av oppgaven

I dette kapitlet har jeg introdusert tematikken, presentert problemstilling og gjort rede for sentrale begreper i forskningsarbeidet. Videre skal jeg presentere relevant teori og tidligere forskning tilknyttet temaet. Deretter følger et kapittel hvor jeg skal gjøre rede for valg av metode. Analyser og funn vil bli presentert i et kapittel etter dette. Til slutt vil jeg drøfte funnene i lys av teori, som rundes av med et oppsummerende og konkluderende delkapittel.

2. Teori og tidligere relevant forskning

Ifølge Barne- ungdoms- og familiedirektoratet ([Bufdir], 2015, Forekomst av seksuelle overgrep mot barn) har 1 av 5 kvinner blitt utsatt for seksuelle overgrep før fylte 18 år, mens tilsvarende tall for menn er nesten 1 av 10. Av disse har 5% kvinner og 1% menn blitt voldtatt som barn. Dette gjelder barn og unge som har blitt utsatt både i og utenfor familie. Når det gjelder vold opplyser 21% at de har opplevd mindre alvorlig fysisk vold fra minst én av foreldrene i løpet av oppveksten (Bufdir, 2015, Forekomst av vold mot barn fra foreldre). Av disse har 6% blitt utsatt for grov vold, mens 8% har opplevd vold mellom foreldrene. Disse barna finnes i klasserommet og trenger trygge og ansvarsfulle voksenpersoner.

Videre skal jeg presentere teori og tidligere forskning som kan være viktig i arbeidet med å avdekke utsatte elever.

2.1 Profesjonsetikk og signaler

Som lærer har man mulighet til å endre barns liv, ved å se det, bekrefte det og handle. (Øverlien, 2015, s. 28). Nærhetsetikken i møte med barn kan gi viktige bidrag i arbeidet med å avdekke barn som blir utsatt for vold og seksuelle overgrep. Ifølge Trygve Bergem (2014, s. 96) er en sentral tanke i nærhetsetikken at vi er satt inn i sosiale sammenhenger vi ikke kan trekke oss ut ifra. Det er jeg-du-forholdet som er i sentrum, gjennom at vi er gjensidig avhengige av hverandre og har ansvar for å ta vare på hverandre. I møte med elevene må læreren ta standpunkt til hvordan den vil forholde seg til elevene sine, og dette kalles innen nærhetsetikken for den etiske fordring (Bergem, 2014, s. 97). Dessuten er det ikke likegyldig hvordan man responderer på en etiske fordring. Bergem (2014) skriver at «i en gitt situasjon er det en del av den tause fordring å ta standpunkt til hvordan vi kan komme den andre parten i møte på en slik måte at møtet kan gi vekst og utfoldelsesmuligheter for den andres liv» (s.100).

Det er mange tilfeller av vold og seksuelle overgrep som ikke blir avdekt, og dermed er det mange barn som ikke får hjelp til å komme seg bort fra overgrepene. Den etiske fordring forblir uoppdaget, og vekst og utfoldelsesmulighetene til de utsatte kan bli begrenset.

Læreren har dermed en utfordring i møte med utsatte elever, å oppdage den etiske fordring de blir stilt ovenfor. Fordringen er taus ifølge Bergem (2014, s. 98) og må derfor oppdages slik at vi forstår hva den går ut på. Det er først når vi har gjenkjent og navngitt fordringen, at vi kan ta stilling til hvordan vi vil forholde oss til den. Hva utsatte elever trenger av lærerne sine, blir oftest ikke verbalt kommunisert fordi man oftere avdekker seksuelle overgrep gjennom atferd enn at barnet forteller (Aasland, 2009, s. 62). Derimot skriver Aasland (2009, s. 64) at de fleste som blir utsatt for seksuelle overgrep, sier at lærere eller andre voksenpersoner som møter barnet ofte, må ha skjønt at noe var galt. Barn sender ut signaler om at de utsettes for vold eller seksuelle overgrep, men disse signalene kan være svært vage. Dersom lærere er klar over hvilke signaler utsatte barn sender ut, vil den etiske fordring være lettere å oppdage og det vil bli lettere å tilrettelegge for utsatte elevers vekst og utfoldelsesmuligheter.

Det er en rekke signaler lærere bør merke seg, som kan tyde på at barn utsettes for vold eller seksuelle overgrep (Myhre, 2016, s. 102). Derimot er det viktig å påpeke at signalene kan forekomme selv om barnet ikke er utsatt. Lærere bør ifølge Arne Kristian Myhre (2016, s. 103-106) merke seg barn som er urolige og ukonsentrerte, sinte, utagerende og aggressive, deprimerte, triste eller strever med å få venner, barn med seksualisert atferd, mye smerter, ernæringsproblemer, tannproblemer og skader uten god forklaring. Aasland (2009, s. 64-72) skriver i tillegg at man skal være oppmerksom på barn som sover dårlig, ikke vil på skolen, ikke vil ha gym eller dusje, barn som oppsøker stadig samme voksenperson, regresjon, atferdsendring, uttrykksløse, mimikkfattige barn og barn som alltid smiler, er glade og pliktoppfyllende, da dette kan være tegn på at barnet utsettes for seksuelle overgrep. «Hvis vi skal hjelpe disse barna bort fra den som begår seksuelle overgrep, er det helt avgjørende at vi gjør et godt faglig arbeid og dokumenterer det vi gjør» (Aasland, 2009, s. 61). Relevante observasjoner skal skrives ned med dato, klokkeslett og situasjon, før boka låses inn med underskrift av den som har gjort observasjonene, skriver Aasland (2009, s. 101).

2.2 Relasjonskompetanse som nøkkelfaktor

«Lærere kan spille en sentral rolle i utsatte ungdommers liv ved å skape trygghet og være tydelige og omtenkssomme» (Øverlien, 2015, s. 139). Øverlien vektlegger videre at det er viktig å legge til rette for den hverdagslige samtalen, å lytte, gi omtenkssomme ord og bekrefte barnet. Her ser man klare trekk til det pedagogiske begrepet relasjonskompetanse. Ifølge May Britt Drugli og Thomas Nordahl (2013, s. 90) vil relasjonskompetanse blant annet si at man handler med barn og unge på en god og hensiktsmessig måte. Mer spesifikt innebærer det å gi elevene tilpasset respons, formidle aksept og varme, gi støtte ved behov, ha kontroll over egen atferd og reaksjoner, og å strukturere og sette grenser tilpasset elevens atferd og behov. Slik vektlegger de at man kan legge til rette for en positiv relasjon mellom lærer og elev, som vil si at relasjonen bærer preg av høy grad av nærhet, åpenhet, omsorg, involvering, støtte og respekt mellom partene.

Buchanan, Flouri og Brinke (2002) vektlegger nettopp viktigheten av en positiv relasjon mellom utsatte barn og lærer ved å si at «særlig for dem som utsettes for omsorgssvikt, vil en trygg, støttende og rimelig stabil relasjon til en voksen utenfor hjemmet være av uvurderlig betydning, ikke bare når det gjelder læring, men også for utvikling av god mental helse» (referert i Drugli & Nordahl, 2013, s. 71). Barn trenger trygge voksenpersoner som kan vise dem hva som er rett og galt, og hvordan man skal forholde seg til omverdenen (Drugli & Nordahl, 2013, s. 69). Aasland (2009, s. 62) skriver at studier og forskning viser at man som voksen må tilrettelegge for at barna skal kunne snakke om overgrep. De må få kunnskap om at det skjer, om hvordan de kommer seg inn og ut av mors mage. Barn som kan noe om seksualitet, vil oftere og fortere fortelle at de har vært utsatt for seksuelle overgrep, og det har sammenheng med senere seksuell debut. Aasland (2009, s. 62) skriver at «de vet mer og bestemmer mer over hvem de vil dele kroppen sin med. Og har fått kunnskap om at de kan si fra om noen ikke respekterer deres kropp». Lene Sivertsen (2016, s. 213) påpeker at før barna får informasjon om seksuelle overgrep, mangler de språk til å kunne fortelle hva de opplever. Dessuten vet barna ofte ikke at det de utsettes for er galt (Aasland, 2009, s. 61). Ifølge Kate Mevik og Oddbjørg Edvardsen (2016, s. 54) mottok og besvarte Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet gjennom ung.no over 20 000 spørsmål i 2014 fra norske barn og unge, hvor de fleste spørsmålene var knyttet til hvor grenser for krenkelser, vold og

overgrep. Dette kan si noe om at barn og unge i Norge ikke får god nok informasjon om hva vold og seksuelle overgrep er, og derfor vet de ikke hva de skal gjøre om de utsettes for noe.

Viktigheten av god relasjonskompetanse fremheves også av Åse Langballe og Jon-Håkon Schultz (2016, s. 117) som skriver at god kommunikasjon gjennom trygg relasjon øker muligheten til å avdekke. Å spørre hvordan barnet har det, lytte til svaret, og å stille direkte, men ikke ledende spørsmål er viktig i arbeidet for å avdekke seksuelle overgrep (Aasland, 2009, s. 60). Dersom elever utsatt for vold og seksuelle overgrep skal oppsøke hjelp, vil tillit være viktig. Dette skal vi se nærmere på i neste delkapittel.

2.3 Tillit og tverrfaglig samarbeid

Ifølge Øverlien (2015, s. 140) er tillit avgjørende for at barna skal dele viktige hendelser. Tillit er et viktig begrep innen nærhetsetikken, som vektlegger at vi må kunne stole på og ha tillit til dem vi er satt til å leve med, for å kunne utvikle oss (Bergem, 2014, s. 100). Derimot gjør vi oss erfaringer som viser at ikke alle er verdige tillit, og at vi i praksis må vi forholde oss til personer vi er usikre på. Ella Maria Cosmovici Idsøe og Thormod Idsøe (2013) vektlegger at å oppnå en tillitsfull relasjon med voldsutsatte elever kan være utfordrende. Grunnen til det er at de har vokst opp med uforutsigbare voksenpersoner, som i det ene øyeblikket er vennlige og kjærlige, mens de i det neste er truende og skremmende. Slik kan det tenkes at det er overførbart til elever som har blitt utsatt for seksuelle overgrep fra en betydningsfull voksenperson. Tilliten til voksenpersoner kan dermed være svekket. Tillit bygges ifølge Øverlien (2015, s. 140) gradvis opp i møte mellom den voksne og barn i hverdagen når eleven opplever støtte og hjelp til å mestre skolearbeid, men også gjennom å gi litt av seg selv.

Øverlien (2015, s. 140) påpeker at handlingskompetanse er viktig når barn utsettes for noe som hemmer dens vekst og utvikling. Da må læreren forstå elevens behov og henvise eleven til rett person med kompetanse til å hjelpe vedkommende. Her kommer viktigheten med tverrfaglig samarbeid inn i bildet. Aasland (2009, s. 98) påpeker at det er viktig å innhente

kompetanse gjennom å snakke med barnevern, politi, pedagogisk-psykologisk tjeneste, barne- og ungdomspsykiatriske avdelinger eller støttesentre dersom man trenger støtte, veiledning og råd. Dette vektlegges også av Øverlien (2015, s. 164) som ser det som fordelaktig å invitere til møter hvor samarbeidspartnere kan møte skolens personale, og diskutere hvordan man skal jobbe med tematikken, hvilken rolle de ulike partene har, forventninger, plikter og arbeidsmåter.

«Barnevernets hovedoppgave er å sikre at barn og unge som lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling, får nødvendig hjelp og omsorg til rett tid, samt å bidra til at barn og unge får trygge oppvekstvilkår» (Lund, 2012, s. 194). Et godt samarbeid med skoler vil derfor være viktig, da dette er stedet de fleste barn over seks år befinner seg store deler av dagen, fem dager i uka, ifølge Øystein Lund (2012, s. 194). Han vektlegger videre at det også er av betydning at barnevernet gir god informasjon om sin virksomhet og etablerer gode samarbeidsrelasjoner med skoler, som et forebyggende tiltak for at barn skal vokse opp under trygge oppvekstvilkår.

Man kan også invitere samarbeidspartnere for å møte elevene å informere dem om hvordan de arbeider med vold, overgrep og omsorgssvikt, eksempelvis be skolehelsetjeneste komme å informere elevene om hva de tilbyr av tjenester, og hvilke plikter de har (Øverlien, 2015, s. 165). Ifølge Thomas Nordahl, Sølvi Lillejord og Terje Manger (2013, s. 218) er skolehelsetjenesten spesielt verdifull i arbeidet med å redusere helseforskjeller fordi den når ut til alle barn og unge. Skolehelsetjenesten skal tilby helseundersøkelser, veiledning og rådgivning både når det gjelder fysiske, psykiske og sosiale forhold. Og slik kan den være en viktig samarbeidspartner for skolen i arbeidet med å avdekke barn utsatt for vold og seksuelle overgrep.

2.4 Eleven som ekspert på sin egen virkelighet

Ifølge Hundeide (2004) kan relasjonsarbeid i skolen knyttes til tre grunnleggende dialogtyper mellom barn og voksen (referert i Drugli & Nordahl, 2013, s. 81). Den

følelsesmessige dialogen er i denne sammenhengen mest interessant, hvor læreren indentifiserer seg følelsesmessig med den enkelte elev, og forstår situasjoner ut fra elevens perspektiv (Drugli & Nordahl, 2013, s. 82). For å kunne gjøre dette, må man etablere kontakt ved å møte eleven på en vennlig måte og å vise interesse for elevens liv. Slik signaliserer man at man er tilgjengelig for eleven, og at man oppfatter eleven som aktør i eget liv. At eleven er aktør i sitt eget liv, innebærer ifølge Nordahl (2013, s. 103) at hver og en har sine egne oppfatninger, meninger og kunnskaper, som er riktige og sanne for en selv. Nordahl (2013, s. 103) skriver at «læreren bør derfor snakke med elever og reflektere over hva hver elev gjør og sier, for gjennom det å få best mulig forståelse av elevens tanker og meninger».

Dersom man skal avdekke barn som blir utsatt for vold eller seksuelle overgrep, skriver Kristin Skjørten, Mona-Iren Hauge, Åse Langballe, Jon-Håkon Schultz og Carolina Øverlien (2016, s. 94) at må man synliggjøre nettopp barnets aktørskap, og ikke se på barnet som passivt. De skriver videre at dette gjøres ved å aktivt etterspørre og være mottakelige for signalene barnet sender ut. Øverlien (2015) skriver:

Vi diskuterer gjerne spørsmål som vedrører ungdommer, men altfor sjelden *med* dem og med utgangspunkt i deres rolle som aktører og den kompetansen de har. I stedet blir det fokusert på spørsmål som angår deres (problematiske) atferd, sårbarhet og rolle som offer. (s. 33)

Man kan skape dialog i klasserommet mellom lærere og unge for å rette oppmerksomheten mot den unges rolle som aktør. Erfaring viser at man kan snakke om vanskelige ting dersom voksne legger til rette for en åpen, lyttende og respektfull samtale (Øverlien, 2015, s. 33).

Dette kapittelet har blant annet vist hvordan det å være bevisst den etiske fordring og på ulike signaler utsatte barn sender ut, kan hjelpe lærere å avdekke vold og seksuelle overgrep. Dessuten er relasjonskompetanse og tillit avgjørende for at barn skal åpne seg om eventuelle overgrep. For at de skal kunne fortelle, må barn få informasjon om hva vold og seksuelle overgrep er. Samarbeid med andre instanser kan være av stor betydning i arbeidet, men elevens egen kompetanse må ikke glemmes. Disse faktorene vil løftes frem igjen og drøftes opp mot funnene i forskningsprosjektet i kapittel 5.

3. Metode

I dette kapitlet skal jeg gjøre rede for valg og gjennomføring av forskningsmetode. Jeg vil presentere forskningsdesign, metode, anonymt introdusere informantene mine, gjøre rede for etiske hensyn og reliabilitet og validitet.

3.1 Forskningsdesign

Ifølge Asbjørn Johannessen, Per Arne Tufte og Line Christoffersen (2016, s. 28) egner kvalitative studier seg når man skal si noe om spesielle kjennetegn eller egenskaper ved fenomenet som undersøkes. Da begrenser man antall deltakere i undersøkelsene, og ønsker ofte å forstå et fenomen i dybden. Jeg har valgt å benytte kvalitativ metode til å undersøke hvordan lærere arbeider for å avdekke barn som blir utsatt for vold og seksuelle overgrep, nettopp fordi jeg ønsker å si noe om spesielle kjennetegn ved dette arbeidet.

3.2 Kvalitative forskningsintervju

«Kvalitative intervjuer er den mest brukte måten å samle inn egne data på. Det er en fleksibel metode som kan brukes nesten overalt og gjør det mulig å få fylldige og detaljerte beskrivelser av det vi studerer» (Johannessen et al., 2016, s. 145). Da informantenes egne refleksjoner om hvordan de tar fatt på arbeidet med å avdekke vold og seksuelle overgrep var viktig, falt valget på intervju som metode for å innhente data. Denne metoden gir informantene større frihet til å uttrykke seg, enn for eksempel et spørreskjema gjør, ifølge Johannessen et al. (2016, s. 145).

Forskningen er basert på fenomenologisk tilnærming. Her er forskeren opptatt av erfaringer knyttet til et fenomen, og tolkningen mennesker gjør i møte med fenomenet (Johannessen et al., 2016, s. 172). Man forsøker å forstå meningen med fenomenet som studeres, og man ber informantene beskrive sine erfaringer. I slike meningsskapende og meningsutviklende

prosesser er den hermeneutiske spiralen viktig (Postholm, 2010, s. 178). Denne spiralen dannes gjennom å vekselvis se på teori og data, for å skape en meningsfull tekst. Johannessen et al. (2016, s. 172) vektlegger at man må være bevisst på sin egen forforståelse, og at denne kan prege tolkningene i møte med datainnsamlingen. «Når forskeren bruker en fenomenologisk tilnærming, bør han eller hun aller først gi en beskrivelse av sin erfaring med fenomenet» (Postholm, 2010, s. 98). Min erfaring med fenomenet som diskuteres i forskningsprosjektet, er at utsatte barn i større grad kan avdekkes dersom lærere jobber med å se forbi atferden, og oppriktig bryr seg om elevene sine. Hvordan denne forforståelsen har preget forskningsprosjektet, vil jeg komme tilbake til i delkapittelet om reliabilitet og validitet.

Johannessen et al. (2016, s. 146) vektlegger at dersom temaet som skal tas opp er intimt eller personlig, er det lønnsomt å gjennomføre intervjuene én til én. Tematikken i min oppgave er svært sensitiv, og informantenes personlige erfaringer blir av betydning. Dermed valgte jeg å gjennomføre én til én intervjuer. Dessuten valgte jeg å benytte semistrukturert intervju som fremgangsmåte under intervjuene, for å skape rom for variasjon i spørsmålene, tema og rekkefølge (Johannessen, et al., 2016, s. 148). Jeg hadde en overordnet intervjuguide som utgangspunkt, med hvordan lærere avdekker vold og seksuelle overgrep som tema. Derimot varierte spørsmålene til en viss grad, mens noen var like i alle intervjuene. Informantene hadde ulike erfaringer, som krevde tilpassede spørsmål til situasjonen.

Intervjuene ble gjennomført etter skoletid på møterom eller klasserom, men uten andre personer til stede. Informantene hadde fått tilsendt et informasjonsskriv med formål, problemstilling og forskningsmetode på forhånd. Derimot valgte jeg å gjøre en endring fra dette informasjonsskrivet, da ingen meldte interesse som informanter etter at rektor hadde sendt det ut til lærerne. I utgangspunktet hadde jeg tenkt å ta lydopptak under intervjuene. Dette justerte jeg, og ga informasjon i plenum om at jeg kun kom til å ta skriftlige notater under intervjuene, på grunn av den sensitive tematikken. Da fikk jeg fire informanter som sa seg villige til å stille opp. Jeg bekreftet at det ikke ble gjort lydopptak før vi startet intervjuene, i tillegg til å repetere formål og problemstilling. Intervjuguiden ble ikke utsendt på forhånd, for å unngå at informantene skulle forberede seg. Slik ble de spontane

reaksjonene av betydning, fremfor at informantene hadde tenkt gjennom hva som kunne være «rett» eller «galt» å svare på de ulike spørsmålene.

Etter datainnsamlingen analyserte jeg notatene mine. Ifølge Johannessen et al. (2016, s. 173) er man innen fenomenologisk tilnærming opptatt av innholdet i datamaterialet og ønsker en dypere mening i erfaringene. Kirsti Malterud (2011) deler analysen av meningsinnhold inn i fire faser som jeg har forholdt meg til i forskningsprosjektet (referert i Johannessen et al., 2016, s. 173). Først leste jeg gjennom datamaterialet, lette etter sentrale temaer og skapte meg et helhetsinntrykk. Deretter identifiserte jeg relevante tekstelementer som ble merket med koder for å organisere informasjonen. I den neste fasen trakk jeg ut kodene og organiserte informasjonen under de ulike kodene. Til slutt benyttet jeg materialet til å beskrive hvordan informantene jobber for å avdekke vold og seksuelle overgrep.

3.3 Informantene

Jeg har intervjuet fire lærere fra samme barneskole, som har flere års yrkeserfaring på ulike trinn i barneskolen. På grunn av omfanget av forskningsprosjektet må antall informanter begrenses. Johannessen et al. (2016, s. 114) skriver at det er viktigere å skaffe relevante informanter, enn å ha mange. Innen kvalitativ forskning må man velge ut informanter som er relevante og interessante ut fra formålet med studien (Johannessen et al., 2016, s. 113). Flere av informantene hadde avdekt tilfeller av vold, mens flere hadde hatt mistanke om at elever ble utsatt for vold eller seksuelle overgrep. I alle tilfellene det er snakk om ble det meldt bekymring til barnevernet gjennom rektor. Informantene hadde altså erfaring med å jobbe for å avdekke vold og seksuelle overgrep, selv om ikke alle bekymringsmeldingene endte med at vold eller seksuelle overgrep ble avdekt. På denne måten benyttet jeg strategisk utvelgelse av informanter, som vil si at jeg først bestemte meg for hvilken målgruppe som måtte delta for å få samlet nødvendig data, for deretter å finne personer i målgruppen (Johannessen et al., 2016, s. 117). Forfatterne skriver at på denne måten er utvalget hensiktsmessig, selv om det ikke er representativt.

3.4 Etiske hensyn

Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) har vedtatt forskningsetiske retningslinjer, ifølge Johannessen et al. (2016, s. 85). Dette handler om profesjonsetikk fordi man som forsker innen samfunnsfag og humaniora må man ta hensyn til de forskningsetiske retningslinjene som NESH har vedtatt. Ifølge disse retningslinjene skal informantene bestemme over egen deltakelse i forskningsprosjekter. Informantene i mitt forskningsprosjekt har gitt skriftlig samtykke om å delta, og de har fått beskjed om at de når som helst kan trekke seg.

Dersom opplysningene om de personene som deltar i en undersøkelse, er anonyme, det vil si at det ikke er mulig direkte eller indirekte å identifisere enkeltpersoner som inngår i undersøkelsen, faller de utenfor personopplysningslovens definisjon, og undersøkelsen trenger ikke å meldes. (Johannessen et al., 2016, s. 88).

Alle informantene er fullstendig anonyme, det samme er elevene det har vært snakk om i intervjuene. Informantene har fått bokstavene A, B, C og D som erstatter navnet deres i forskningsprosjektet, og i de elektronisk lagrede intervjuene på min PC. Forskningsprosjektet inneholder dermed ikke personopplysninger som gjør at meldeplikten utløses.

Det at lærere stiller opp som informanter i forskningsprosjekter handler også om profesjonsetikk. Ifølge *Lærerprofesjonens etiske plattform* skal lærere samarbeide om å videreutvikle kunnskaper, ferdigheter og etisk dømmekraft, også i møte med utdannings- og forskningsmiljøer (Utdanningsforbundet, s.a.). Gjennom å utveksle erfaringer og samtale omkring relevant forskning kan det tenkes at både informantene og jeg videreutviklet våre kunnskaper, ferdigheter og etiske dømmekraft rundt tematikken.

3.5 Reliabilitet og validitet

Reliabilitet handler ifølge Johannessen et al. (2016, s. 231) om hvilke data som brukes, hvordan de samles inn og hvordan de bearbeides. Innen kvalitativ forskning vil det ikke være mulig for andre forskere å duplisere forskningsprosjekter. De ulike intervjuene med informantene i dette forskningsprosjektet ville ikke blitt like om andre forskere hadde stått for intervjuene, fordi det ble benyttet semistrukturert intervju som åpner opp for friere struktur på samtalen. Dessuten bruker man seg selv som instrument i kvalitativ forskning, ifølge forfatterne. Siden ingen har samme erfaringsbakgrunn, kan ikke ulike forskere tolke dataene på samme måte. I forskningsarbeidet har jeg beskrevet konteksten og framgangsmåten jeg benyttet for å skaffe informanter og hvordan intervjuene foregikk, for på denne måten å styrke påliteligheten.

Johannessen et al. (2016, s. 232) skriver at «validitet i kvalitative undersøkelser dreier seg om i hvilken grad forskerens fremgangsmåter og funn på en riktig måte reflekterer formålet med studien og representerer virkeligheten». Jeg stilte oppfølgingsspørsmål underveis for å forsikre meg om at jeg hadde forstått informantene rett. Slik styrket jeg troverdigheten, ved å forsikre meg om at det ikke var min forforståelse som i for stor grad styrte tolkningen. Derimot er jeg klar over at mine forforståelser kan ha satt preg på tolkningen av datamaterialet, selv om jeg har forsøkt å unngå det ved å være bevisst på mine egne erfaringer og forforståelse.

På grunn av omfanget av forskningsprosjektet, og dermed få informanter, er det vanskelig å si om dette er en god representasjon for virkeligheten. Innen kvalitativ metode er det derimot viktig å snakke om overførbarhet i stedet for å generalisere (Johannessen et al., 2016, s. 233). Man ønsker å overføre kunnskap gjennom å etablere beskrivelser, begreper, fortolkninger og forklaringer som er nyttige også på andre områder. For eksempel kan det tenkes at noen av funnene i forskningsprosjektet vil kunne overføres til hvordan lærere bør jobbe med å avdekke elever i andre vanskelige livssituasjoner. Eksempelvis elever utsatt for omsorgssvikt eller mobbing.

4. Presentasjon og analyse av data

I dette kapitlet vil jeg gjøre rede for analyse og tolkningene jeg har kommet frem til gjennom forskningsprosjektet. Innen fenomenologien er man som nevnt opptatt av å få en dypere forståelse av et fenomen (Johannessen et al., 2016, s. 173). Gjennom å veksle mellom å se på teori og data, og å bringe deler og helheten sammen vil man gjennom den hermeneutiske spiral kunne oppnå slik dybdekunnskap (Postholm, 2010, s. 178).

4.1 Hvordan avdekker lærerne elever som blir utsatt for vold og seksuelle overgrep?

Det er enighet blant informantene om at det er mulig å avdekke elever som blir utsatt for vold eller seksuelle overgrep, dersom man merker seg de ulike signalene som elevene sender ut. Disse signalene formidler informantene at kan komme til uttrykk på ulike måter, og at de er viktige å være bevisst på. Det er også enighet blant informantene om at bevisstgjørelse gjennom informasjon og samtaler, og tverrfaglig samarbeid er viktig i arbeidet.

4.1.1 Atferd

Informantene vektlegger atferden til utsatte elever. Både utagerende og voldelig atferd, og innesluttet atferd hvor elever forsøker å gjøre seg usynlige, er bekymringsverdig i denne sammenhengen. Det er også enighet om at det er lettest å avdekke de som sender ut signaler i form av utagerende eller voldelig atferd. Flere av informantene har avdekt tilfeller av vold, med bakgrunn i bekymring for utagerende atferd. Atferden har enten vært rettet mot lærere eller medelever. Disse elevene gjør så mye ut av seg at det er umulig å ikke reagere på dem, ifølge informantene. Informant B forteller om en elev som var utagerende og voldelig både mot lærere og medelever, og som «falt sammen» da skoledagen var over og listet seg hjem. Gutten gikk på tidspunktet i fjerdeklasse, og snakket om at han skulle skaffe våpen og skyte mennesker rundt seg i takt med at fyrverkeriet smalt på 17. mai. Informanten tok det videre

til rektor, som tok en samtale med mor. Under samtalen kom det frem at stefar utøvde både fysisk og psykisk vold.

Informantene vektlegger at det er vanskeligere å avdekke tilfeller hvor barna blir mer innesluttet. De krever ikke samme oppmerksomhet som de utagerende elevene, men er like viktige å være oppmerksomme på. Informant B forteller om en elev som var «en skygge langs veggen», som av den grunn vekket bekymring. Her ble det avdekt at stefar utøvde vold etter bekymringsmelding til barnevernet. I tillegg er informant B opptatt av de «klengete barna» som har et stort behov for voksenkontakt, og de barna som har dårlige relasjoner til medelever.

4.1.2 Språk

I sakene hvor det har vært mistanke om seksuelle overgrep, er det først og fremst språket som har vekket mistanke. En elev som på tidspunktet gikk i førsteklasse, sa at hun hadde sugd på tissen til stebroren, ifølge informant D. Informanten som var kontaktlærer for jenta, fortsatte å gjøre observasjoner i samarbeid med miljøterapeuten etter at saken ble meldt til barnevernet, for å se etter tegn på om utsagnet stemte eller ikke. Informanten stilte også relativt direkte spørsmål til jenta rundt forholdet til stebroren, uten at jenta fortalte noe mer som kunne tyde på at hun ble utsatt for seksuelle overgrep. Både barnevern, pedagogisk-psykologisk tjeneste og politi ble involvert, uten at det ble avdekt seksuelle overgrep.

Informant B forteller om en elev som ikke klarte å sitte i ro. Eleven forklarte det med at den hadde så vondt i rompa at hun ikke klarte å sitte. I tillegg både pratet og skrev eleven et språk som informant karakteriserer som sexfiksert, og gikk på tidspunktet i fjerdeklasse. Det ble meldt bekymring til barnevernet uten å bli avdekt seksuelle overgrep.

4.1.3 Fysiske og somatiske signaler og de vanskelige spørsmålene

Å merke seg elever med somatiske plager er viktig, ifølge informant D. Eksempelvis eleven med vondt i rompa. I tillegg fremhever informantene viktigheten med å se etter de fysiske signalene. Garderobesituasjoner er ifølge informant B en viktig arena for å se etter skader og blåmerker, og det er viktig å merke seg hvor på kroppen det er. Informanten vektlegger også viktigheten av løpende observasjoner som dokumenteres.

Informant C opplevde at en andretrinns elev fortalte hva den ble utsatt for hjemme da den ble spurt om arr og skader. Han svarte at stefar hadde stumpet røyken sin i panna på han. Han fortalte også at han ble slått med stokk. Det å stille slike vanskelige spørsmål vektlegges av informantene som viktig, og at man må tåle å ta imot svaret. Det er også enighet blant informantene at det må ligge en god relasjon i bunn, dersom elevene skal svare ærlig på slike vanskelige spørsmål, eller betro seg til lærere med vonde hemmeligheter.

4.1.4 Informasjon og tverrfaglig samarbeid

Flere av informantene jobber for å gi elevene informasjon om hva som er akseptabel atferd, og hva som ikke er det. Informant B fremhever at den bevisst gir elevene informasjon, spesielt i forhold til at kroppen er din, aldersgrenser og overgrep på Internett. Informant A bruker ikke bøker med vold som tema bevisst, men snakker om det dersom det dukker opp i bøkene. At voksne ikke har lov til å slå barn, og dersom man opplever det, må man si fra. Informant A er derimot i tvil om elevene bør informeres om seksuelle overgrep, og tror at det eventuelt er best om slike samtaler skjer i smågrupper. Tegnefilmen *Trøbbel* som tematiserer seksuelle overgrep har ifølge informant D blitt vist i samarbeid med tidligere miljøterapeut på skolen, i ei klasse hvor det var mistanke om seksuelle overgrep. Dette er eksempler på ulike måter informantene har vært med på å gå frem, for å gi elevene informasjon om vold og seksuelle overgrep.

Informantene vektlegger viktigheten av samarbeid med andre kompetansegrupper i arbeidet for å avdekke vold og seksuelle overgrep. Informant A uttrykte det slik: «Lærere har altfor

dårlig tid, så vi er heldige som har barnevernspedagog. Den kan bruke tid på den enkelte elev». Barnevernspedagogen trekkes frem som en betydningsfull ressurs av alle informantene, fordi den kan bruke tid på den enkelte elev og har andre verktøy for å kunne komme under huden og avdekke. Skolehelsetjenesten trekkes også frem som en viktig samarbeidspartner i arbeidet. Flere av informantene synes at det er vanskelig å ta tak i seksuelle overgrep på grunn av manglende kompetanse, og her blir den tverrfaglige kompetansen spesielt verdifull.

Videre skal jeg se funnene i lys av presentert teori og forskning.

5. Drøfting av data i lys av teori

I dette kapittelet skal jeg se empirien i lys av teori- og forskningskapittelet. Jeg vil da se på hva lærere kan og bør gjøre ifølge teori og tidligere forskning, opp mot hva informantene gjør i lærerhverdagen. Underveis vil jeg drøfte, før jeg til slutt i kapittelet oppsummerer og konkluderer forskningsprosjektet.

5.1 Betydningen av elevens kompetanse på eget liv

I arbeidet for å avdekke barn som er utsatt for vold eller seksuelle overgrep, er tidligere forskning og teori i samsvar med funnene i forskningsprosjektet på flere områder. Myhre (2016, s. 103-106) og Aasland (2009, s. 64-72) vektlegger fysiske og somatiske tegn, atferd og språk som bekymringsvekkende faktorer. Dette fremhever også informantene som tegn på at elever kan være utsatt for vold og seksuelle overgrep. Det er enighet om at det er viktig med god dokumentasjon på observasjoner som kan tyde på at elever utsettes for vold eller seksuelle overgrep.

Som lærer kan man altså avdekke elever som blir utsatt for vold og seksuelle overgrep gjennom å observere arr, skader, plager, atferd og språk. Man kan gjøre seg notater av observasjonene, og melde fra til barnevernet dersom man mener at det er grunn til bekymring. Dette kan man gjøre uten å inkludere elevene i sine bekymringer og mistanker. Derimot stiller jeg spørsmålstegn ved hvorfor eleven ikke inkluderes i større grad. Øverlien (2015, s. 33) skriver at vi sjelden inkluderer eleven i samtaler som handler om dem, men diskuterer gjerne atferden, sårbarheten og rollen deres som offer. Det er eleven som er ekspert på sin egen virkelighet, og dermed sitter med den viktigste informasjonen om sitt eget liv. Kanskje er den med unntak av en eventuelt overgriper, den eneste i verden som vet årsaken bak arr, skader eller plager. Denne kompetansen kan det være fordelaktig å benytte seg av.

Jeg mener ikke at man skal spørre elever rett ut om de blir utsatt for vold eller seksuelle overgrep, selv om den klager over magevondt daglig. Dersom man gjør det til en vane å stille spørsmåltegn ved arr og skader, og lytter til forklaringen, kan man merke om forklaringen er sannsynlig. Eksempelvis tilfellet hvor stefar stumpet røyken i panna på andretrinns eleven. Om man spør hva som gjør at en elev til stadig har vondt i rompa, kan det hende eleven forteller. Dersom man spør hvor elevene har lært den negative atferden eller språkbruken, kan det dukke opp bekymringsverdige faktorer. Selvfølgelig vil ikke elevene fortelle hva som helst, til hvem som helst, i en hvilken som helst sammenheng, men det handler om å vise at man bryr seg og er tilgjengelig for eleven dersom de trenger noen å snakke med. Det handler om relasjonskompetanse, som skal drøftes videre.

5.2 Betydningen av relasjonskompetanse

Det er positivt at informantene i forskningsarbeidet fremhever viktigheten med å legge til rette for gode relasjoner, å stille de vanskelige spørsmålene og å tåle å ta imot svaret. Det er viktig å ha gode relasjoner til elevene sine, og spesielt viktig er det for barn som er utsatt for omsorgssvikt, ifølge Buchanan, Flouri og Brinke (2002) (referert i Drugli & Nordahl, 2013, s. 71). Så lenge utsatte utpeker lærere både som en part unge ønsker å betro seg til, men også som en part de mener burde forstått at noe var galt, viser forskning at man fortsatt har en vei å gå i arbeidet med å avdekke utsatte elever (Øverlien, 2015, s. 28; Aasland, 2009, s. 64).

Som forskningsprosjektet har belyst, reagerer utsatte barn på ulike måter, noe som gjør oppgaven med å avdekke vold og seksuelle overgrep komplisert. En positiv relasjon til elevene øker derimot muligheten for å avdekke, og denne relasjonen bygges opp over tid. Øverlien (2015, s. 140) skriver at dersom elever skal dele viktige hendelser med andre, må det ligge en tillitsfull relasjon i bunn. Dette fremhever også informantene. Det er viktig at læreren er bevisst på den etiske fordring i møte med elevene sine, og på de signalene barna sender ut. Dersom den etiske fordring oppdages kan man legge forholdene til rette for at den enkelte elev skal ha mulighet for vekst og utfoldelse, slik nærhetsetikken vektlegger at er viktig i møte med andre (Bergem, 2014, s. 100).

Derimot er det noen elever man lettere bygger opp positive relasjoner med, enn andre, og det er viktig å ikke gi opp de man strever med å komme innpå. Det er som Lene Lind skriver: «Det finnes ikke vanskelige barn, det er omgivelsene rundt barnet som gjør at barnet får det vanskelig» (referert i Aasland, 2009, s. 72). Idsøe og Idsøe (2013) påpeker at elever som utsettes for vold i hjemmet kan ha dårlige relasjoner også til andre voksenpersoner. Med dette i bakhodet vil det være fordelaktig å legge ned en ekstra innsats for å bygge opp en positiv relasjon med de elevene som strever med å ha gode relasjoner til voksne. Dette må man som sagt bruke tid på, men ifølge Drugli og Nordahl (2013, s. 95) kan relasjonsfremmende handlinger forbedre en elev-lærer relasjon, dersom man har utviklet negative relasjoner til enkelte elever.

Dessuten kan man benytte andre tilnæringsmetoder for å avdekke vold og seksuelle overgrep, blant annet gjennom å se på atferd og gi elevene informasjon. Dette drøftes i påfølgende delkapittel.

5.3 Atferd og betydningen av informasjon

Informantene i forskningsprosjektet ser en sammenheng mellom elevens atferd og mistanke om vold eller seksuelle overgrep. Dette kan være både utagerende og voldelig atferd, innesluttet atferd, seksualisert atferd eller klengete atferd rettet mot voksenpersoner. Dette vektlegges også av Myhre (2016, s. 103) og Aasland (2009, s. 64-72) som mener at disse atferdstypene er bekymringsverdige. Elever som skiller seg ut fra gruppa i negativ forstand, kan fort få mye oppmerksomhet i en hektisk skolehverdag, eksempelvis den som roper høyest eller den som er stillest. Dette burde derimot ikke gå på bekostning av de utsatte som reagerer med å tilegne seg et annet atferdsmønster, hvor eleven tilsynelatende har alt under kontroll. Aasland (2009, s. 70) viser til det faktum at noen elever som utsettes for seksuelle overgrep reagerer med å alltid være pliktoppfyllende og blide utad. Lærere må være åpne for at også disse elevene kan ha et stort behov for en trygg og omtenksum voksenperson, og at den positive atferden kan være et skalkeskjul for å unngå og tiltrekke seg oppmerksomhet.

En elev som har venner, smiler og er glad, i tillegg til å prestere godt på skolen, vekker ikke automatisk mistanke om vold eller seksuelle overgrep. Siden vi derimot vet at også disse elevene kan være utsatt, er det viktig å benytte andre metoder for å avdekke enn å se etter atferd. Det kan tenkes at informasjon kan være en viktig faktor. Om elevene får informasjon om hva vold og seksuelle overgrep er, og hva de skal gjøre dersom de selv eller har venner som opplever det, vil man kanskje også avdekke elever utsatt for vold og seksuelle overgrep man aldri kunne tenke seg at hadde vanskelige hemmeligheter å bære på. Informant A var usikker på om barn bør bli informert om seksuelle overgrep. Dette er informantens slettes ikke alene om. Redd Barnas kunnskapsundersøkelse (2015) viser at halvparten av voksne i Norge mener at det er farlig å snakke med barna om seksuelle overgrep. Derimot viser forskning at slik informasjon både har en avdekkende og en forebyggende funksjon, fordi barna føler seg trygge gjennom at voksne signaliserer at det er greit å snakke om seksualitet (Redd Barna, 2015). Aasland (2009, s. 62) skriver at barn som kan noe om seksualitet, i større grad forteller om det dersom de blir utsatt for seksuelle overgrep, og at de utsetter seksuell debut. Dermed anser jeg informasjon som en viktig forebyggende og avdekkende faktor.

Det er viktig at lærere selv får den kompetansen de trenger for å kunne avdekke vold og seksuelle overgrep. Dette skal jeg drøfte videre.

5.4 Kompetansemangel

Informantene vektlegger betydningen av tverrfaglig samarbeid i arbeidet for å avdekke elever utsatt for vold og seksuelle overgrep. Eksempelvis gjennom å hente inn barnevernspedagog eller helsesøster for å informere elevene om tematikken. Informantene påpeker at de synes det er vanskelig å ta tak i seksuelle overgrep, men at det kan være vanskelig å avdekke vold også. Dersom lærere mangler kompetanse på området, vil det naturligvis bli vanskelig å avdekke utsatte. Ifølge Øverlien (2015, s. 29) har lærere et unikt innblikk i ungdommers liv, og kan dermed være viktige i forebyggende og avdekkende arbeid. Andre kompetansegrupper har ikke samme mulighet for å bli kjent med ungdommene nettopp fordi de befinner seg i klasserommet.

Solberg-regjeringen har foreslått å endre forskriftene i lærerutdanningene, for å sikre at lærere og barnehagelærere vet hva de skal gjøre om de mistenker vold eller overgrep (Andersland & Mevik, 2016, s. 46). Dette lover bra for fremtidens lærere, og kan være et viktig satsningsområde i arbeidet for å avdekke vold og seksuelle overgrep. Gjennom økt kompetanse hos den yrkesgruppen som tilbringer mest tid sammen med barna hver dag, med unntak av familien, kan det tenkes at også flere tilfeller av vold og seksuelle overgrep ville blitt avdekt.

Derimot mener jeg at man allerede i dag kan begynne med seg selv som lærerstudent eller praktiserende lærer. Dersom hver og en går inn for å bli gode på området, kan det utgjøre en forskjell. Tiltak man kan gjøre individuelt er for eksempel å lese seg opp på tematikken, eller å dra på kurs. Øverlien (2015, s. 165) påpeker dessuten at lærere kan gi beskjed til sin nærmeste overordnede dersom de føler at de mangler tid og kompetanse. «Å ha tid til å se et utsatt barn eller ungdom og handle ut fra barnets behov og rettigheter, er en del av lærerens oppgaver og kan ikke velges bort», skriver Øverlien (2015, s. 165). Eksempelvis jobber Stine Sofies stiftelse (s.a.) forebyggende gjennom å spre informasjon til yrkesgrupper som jobber med barn og unge, blant annet lærere. Stine Sofies stiftelse eller andre kompetansegrupper kan inviteres til skoler og holde foredrag for ansatte for å stryke kompetansen til lærere og andre ansatte i skolen. Dersom skoleledelsen prioriterer tematikken, vil det signalisere ovenfor lærere at det er en viktig del av jobben som ledelsen ønsker at lærerne skal være gode på.

5.5 Oppsummering av funn i lys av teori og konklusjon

Arbeidet for å avdekke elever utsatt for vold og seksuelle overgrep er som forskningsprosjektet har belyst, sammensatt. Men det er mulig å avdekke utsatte barn, og både Myhre (2016, s. 102-106) og Aasland (2009, s. 64-72) trekker frem viktige signaler lærere bør være oppmerksomme på. Som lærer må man være bevisst på at vold og seksuelle overgrep forekommer og at elevene finnes på enhver skole. Det er viktig å benytte ulike innfallsvinkler i arbeidet for å avdekke, slik at man kan fange opp flest mulig utsatte.

Det er her vi finner forbedringspotensialet. Tidligere forskning viser i tråd med dette forskningsprosjektet at lærere mangler kompetanse om hvordan de skal avdekke vold og seksuelle overgrep. Lærere trenger altså økt kompetanse på området. Hvordan lærere kan avdekke barn utsatt for vold og seksuelle overgrep bør i større grad prioriteres, både fra statlig hold, skoleledelse og den enkelte lærer og lærerstudent. Det vil være fordelaktig om det får større plass i lærerutdanningene, og om det tas opp som tema på den enkelte skole.

Signalene lærere ser etter i arbeidet for å avdekke elever utsatt for vold og seksuelle overgrep, er som nevnt ikke entydige. Man kan ha et blått øye uten å ha blitt utsatt for vold, man kan snakke et seksualisert språk uten å ha blitt utsatt for seksuelle overgrep. Ulykker kan forekomme og barn lærer språkbruk av hverandre. Det kan også tenkes at barnet som er utagerende, innesluttet eller ikke vil på skolen har andre årsaker til atferden. En elev som blir mobbet kan utvikle skolevegring. En innesluttet elev kan eksempelvis vanskjøttes. Mens en utagerende elev kan ha opplevd et traume. Dette betyr at arbeidet med å avdekke barn utsatt for vold og seksuelle overgrep er komplisert og sammensatt, men det betyr også at funnene i forskningsprosjektet kan være viktige i arbeidet med å identifisere elever som strever av andre grunner. Problemstillingen forskningsprosjektet ønsket svar på, var: «*Hvordan kan lærere avdekke barn som blir utsatt for vold og seksuelle overgrep?*». Man kan benytte funnene til å identifisere utsatte elever, men ikke utelukkende elever utsatt for vold og seksuelle overgrep. Det er viktig å fange opp alle elever som ikke har det bra, og funnene i forskningsprosjektet kan hjelpe på veien mot å identifisere barn i vanskelige livssituasjoner.

6. Litteraturliste

Aasland, M. W. (2009). “... si det til noen... ”: *en bok om seksuelle overgrep mot barn* (2.utg.). Kristiansand: Høyskoleforlaget AS.

Andersland, G. K. & Mevik, K. (2016). Barns rettsvern ved mistanke og avdekking av vold – er lovverket godt nok? I K. Mevik, O. G. Lillevik & O. Edvardsen (Red.), *Vold mot barn: Teoretiske, juridiske og praktiske tilnærminger* (s. 38-50). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (2013). *Barndommen kommer ikke i reprise: Strategi for å bekjempe vold og seksuelle overgrep mot barn og ungdom (2014-2017)*. Hentet fra https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/BLD/Strategi_Overgrep_m.bokmerker_revidert.pdf

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. (2015). *Seksuelle overgrep mot barn*. Hentet fra https://www.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Oppvekst/Vold_og_overgrep_mot_barn/Seksuelle_overgrep_mot_barn/

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. (2015). *Barn utsatt for vold i familien*. Hentet fra https://www.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Oppvekst/Vold_og_overgrep_mot_barn/Barn_utsatt_for_vold_i_familien/

Bergem, T. (2014). *Læreren i etikkens motlys: Innføring i yrkesetisk tenkning og praksis* (3.utg.). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Drugli, M.B. & Nordahl, T. (2013). Læreren og eleven. I T. Manger, S. Lillejord, T. Nordahl & T. Helland. *Livet i skolen 1: Grunnbok i pedagogikk og elevkunnskap: Undervisning og læring* (2.utg., s. 69-98). Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.

Forente nasjoner. (s.a.). *Barnekonvensjonen: Barns rettigheter*. Hentet fra <http://www.fn.no/FN-informasjon/Avtaler/Menneskerettigheter/Barnekonvensjonen-barns-rettigheter>

Idsøe, E. M. C. & Idsøe, T. (2013). *Emosjonelle vansker: Hva kan voksne i skolen gjøre for elever med emosjonelle vansker forårsaket av negative livshendelser?* Hentet fra

<https://utdanningsforskning.no/artikler/emosjonelle-vansker---hva-kan-voksne-i-skolen-gjore-for-elever-med-emosjonelle-vansker-forarsaket-av-negative-livshendelser/>

Johannessen, A., Tufte, P.A. & Christoffersen, L. (2016). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode* (5.utg.). Oslo: Abstrakt forlag AS.

Langballe, Å. & Schultz, J-H. (2016). Elever utsatt for vold og seksuelle overgrep – samtalen som redskap for å oppdage og hjelpe. I K. Mevik, O. G. Lillevik & O. Edvardsen (Red.), *Vold mot barn: Teoretiske, juridiske og praktiske tilnærminger* (s. 117-133). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Lund, Ø. (2012). Læreren og andre samarbeidsetater. I M-B. Postholm, P. Haug, E. Munthe & R. Krumsvik (Red.), *Lærere i skolen som organisasjon* (s. 183-206). Kristiansand: Cappelen Damm Høyskoleforlaget.

Myhre, A. K. (2016). Hvordan se det vi ikke ønsker å se – fysiske og psykososiale symptomer. I K. Mevik, O. G. Lillevik & O. Edvardsen (Red.), *Vold mot barn: Teoretiske, juridiske og praktiske tilnærminger* (s. 100-115). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Nordahl, T. (2013). Eleven som aktør. I S. Lillejord, T. Manger & T. Nordahl. *Livet i skolen 2: Grunnbok i pedagogikk og elevkunnskap: Lærerprofesjonalitet* (2.utg. s. 101-128). Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.

Nordahl, T., Lillejord, S & Manger, T. (2013). Den profesjonelle lærer i møte med andre. I S. Lillejord, T. Manger & T. Nordahl. *Livet i skolen 2: Grunnbok for pedagogikk og elevkunnskap: Lærerprofesjonalitet* (2.utg., s. 195-227). Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.

Opplæringsloven, LOV-1998-07-17-61. (2017). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61>

Postholm, M-B. (2010). *Kvalitativ metode: En innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kasusstudier* (2.utg.). Oslo: Universitetsforlaget.

Redd Barna. (2015). *Fakta om overgrep: Spørsmål og svar om seksuelle overgrep*. Hentet fra <https://www.reddbarna.no/jegerher/verktoy/fakta-om-overgrep>

Redd Barna. (2015). *Hvordan snakker jeg med barn om vanskelige ting?* Hentet fra <https://www.reddbarna.no/jegerher/verktoy/hvordan-snakker-jeg-med-barn-om-vanskelige-ting>

Sivertsen, L. (2016). En fortelling om SMISO. I K. Mevik, O. G. Lillevik & O. Edvardsen (Red.), *Vold mot barn: Teoretiske, juridiske og praktiske tilnærminger* (s. 207-224). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Skjørten, K., Hauge, M-I., Langballe, Å., Schultz, J-H. & Øverlien, C. (2016). Å se det utsatte barnet. I C. Øverlien, M-I. Hauge & J-H. Schultz (Red.), *Barn, vold og traumer: Møter med unge i utsatte livssituasjoner* (s. 93-107). Oslo: Universitetsforlaget.

Stine Sofies Stiftelse. (s.a.). *Hva gjør vi?* Hentet fra <http://stinesofiesstiftelse.no/index.php?pageID=280>

Thorkildsen, I. M. (2016). Voksnes holdninger – vi tror ikke, vi ser ikke og vi spør ikke. I K. Mevik, O. G. Lillevik & O. Edvardsen (Red.), *Vold mot barn: Teoretiske, juridiske og praktiske tilnærminger* (s. 225-233). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Utdanningsforbundet. (s.a.) *Lærerprofesjonens etiske plattform*. [https://www.utdanningsforbundet.no/upload/Publikasjoner/Profesjonsetikk/Plattformen/L%C3%A6rerprof etiske plattform A3 bokmal hvit rev 131114.pdf](https://www.utdanningsforbundet.no/upload/Publikasjoner/Profesjonsetikk/Plattformen/L%C3%A6rerprof%20etiske%20plattform%20A3%20bokmal%20hvit%20rev%20131114.pdf)

Øverlien, C. (2015). *Ungdom, vold og overgrep: Skolen som forebygger og hjelper*. Oslo: Universitetsforlaget.

7. Vedlegg

7.1 Vedlegg 1

Informasjonsskriv

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet

”Hvordan avdekker lærere barn som blir utsatt for vold eller seksuelle overgrep?”

Bakgrunn og formål

I min bacheloroppgave på grunnskolelærerutdanningen 1-7 ved Høgskolen i Innlandet, ønsker jeg å ha fokus på hvordan lærere kan forebygge og avdekke barn som blir utsatt for vold og seksuelle overgrep. Dette er et svært alvorlig tema som jeg ønsker å ha bedre kunnskap om før jeg skal ut i yrkeslivet, og vil derfor forske på denne tematikken. Jeg ønsker å høre hvordan lærere jobber for å avdekke disse utsatte barna. Dette gjelder også barn som ikke selv blir fysisk rammet av volden, men opplever vold i hjemmet og dermed i stor grad rammes psykisk.

Jeg ønsker kontakt med lærere som tidligere har avdekt barn som blir utsatt for vold eller seksuelle overgrep på barnetrinnet. Gjerne lærere som har et bevisst forhold til det å legge rammer for at elevene skal få informasjon og en mulighet til å fortelle. På denne måten også forebygge. Enten gjennom samtaler om temaene, bruk av bøker som for eksempel *Sinna Mann* og *Blekkspruten* (av Dahle og Nyhus) eller *Jeg er meg! Min meg* (av Aasland og Rygg), tegnefilmer som *Trøbbel* eller andre innfallsvinkler.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Jeg ønsker å intervju tre lærerne. Spørsmålene vil omhandle hvordan lærerne går frem for å forebygge og avdekke utsatte barn, og intervjuene vil bli tatt opp som lydopptak på iPhone. Intervjuene kan bli gjennomført i uke 7,8 og 10, mens jeg er i praksis på Hoffsvangen.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt. Det er kun jeg som student og min veileder som vil ha tilgang til lydopptaket. Derimot er ikke personopplysninger relevante for studien, navn o.l. trenger ikke oppgis under lydopptaket. Det interessante her er hvordan lærerne jobber. Ergo vil ikke deltakerne kunne gjenkjennes i publikasjon.

Prosjektet skal etter planen avsluttes 1.juni 2017. Ved prosjektslutt vil lydopptaket slettes.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn. Dersom du trekker deg, vil alle opplysninger du har gitt, bli slettet.

Dersom du ønsker å delta i studien kan du ta kontakt med Anne-Lene Sivesind, 90472101 (student). Dersom du har spørsmål til studien, ta kontakt med veileder Inger Vigmostad, 62517677. Svarfrist for å delta er 15.februar 2017.

Samtykke til deltakelse i studien

Jeg har mottatt informasjon om studien, og er villig til å delta

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

7.2 Vedlegg 2

Intervjuguide

Fase 1: Rammesetting	1. Løst prat (2 min) Uformell prat Presentere meg selv
	2. Informasjon (5 min) Temaet er barn som blir utsatt for vold eller seksuelle overgrep, og prosjektet er en bacheloroppgave ved Høgskolen i Innlandet. Fokuset vil være på hva lærere kan gjøre for å forebygge og avdekke barn som blir utsatt for vold eller seksuelle overgrep, og dermed blir personlige erfaringer relevant. Intervjuet skal brukes som informasjonskilde til oppgava, for å belyse relevant teori. Taushetsplikten gjelder for studenten, og informanten vil være anonym. Formidle til informanten at den når som helst kan trekke seg. Antyde hvor lenge intervjuet vil vare Spørre om noe er uklart og om respondenten har noen spørsmål Informere om lydopptak, sørge for samtykke til lydopptaket. Start opptak
Fase 2: Erfaringer	3. Overgangsspørsmål: (10 min) - Hva slags utdanning og jobb har vedkommende? - Hva slags tidligere erfaring? - Hvor mange års erfaring fra læreryrket? - Hva tenker du på når du hører begrepene «vold» og «seksuelle overgrep»? - Begrepsavklaringer, hvordan jeg definerer det i oppgava

Fase 3: Fokusering	<p>- Hva slags erfaringer har du med elever som blir utsatt for vold eller overgrep?</p> <hr/> <p>4. Nøkkelspørsmål: (30-40 min)</p> <p>Nøkkelspørsmål:</p> <p>1.Hvordan arbeider du for å forebygge og avdekke barn som blir utsatt for vold eller seksuelle overgrep?</p> <ul style="list-style-type: none">-Hva tilsier erfaringene dine at det er viktig å vektlegge for å avdekke utsatte? <p>2.Fremgangsmåte - Har du en bevisst strategi for å forebygge fremtidige overgrep og avdekke utsatte, eller fatter du først mistanke også jobber for å avdekke?</p> <ul style="list-style-type: none">- Hva kunne i såfall ha vært en fordelaktig fremgangsmetode? Hva ville du vektlagt? <p>3. Er temaene oppe til samtaler med elevene eller ties det rundt tematikken?</p> <ul style="list-style-type: none">- Hvordan fokuseres det på temaene i såfall?- tanker om hvordan man evt kan gå frem dersom det ikke er tematisert?
Fase 4: Tilbakeblikk	<p>5. Oppsummering (10 min)</p> <p>Oppsummere funn</p> <p>Har jeg forstått deg riktig?</p> <p>Er det noe du vil legge til?</p>